

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 108 1987

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-01233-8 (häftad)

ISBN 91-22-01235-4 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1988

tar – hattar – fattar» anspelar på Fredmans epistel nr 3 («Fader Berg i hornet . . .»), kallas allusionen för »den lilla parodin på denna epistel» (s. 336), och ett par verbala ekon från Bellman i »Duvdrottningen» kan omnämnas som »parodierna i visan på enskilda Bellmantexter» (s. 346).

Analyserna av Sjöbergs Bellmaninspireerade vistexter demonstrerar eftertryckligt att parodibegreppet här fått ett betydelsespektrum som dels är så brett att det tycks inbegripa hela fältet av intertextuella relationer, dels är så smalt att det blir synonymt med allusion.

Man måste beklaga att Eva Haettner Olafsson har försökt inordna sin beundransvärt mångsidigt anlagda komparativa forskning under parodibegreppet. Underrubriken »Om parodi hos Birger Sjöberg» anger tyvärr ett alltför snävt mått på vad avhandlingen faktiskt behandlar.

Inte heller huvudrubriken, *Fridas visor och folkets visor*, svarar mot innehållet. Även om de folkliga visorna av skillingtryckstyp ofta låter sig höras i Sjöbergs lyriska resonanslåda, är det dock i lika stor utsträckning våra mest finlitterära författare (bland dem Tegnér, Snoilsky, Levertin, Karlfeldt) och det »swenska språkets skönheter» som figurerar i Fridadiktningens spel med mönster och konventioner.

Birger Sjöbergs förråd av texter som han läst och sjungit och hört sjungas alltifrån unga år visar sig vara en salig blandning av tjugofemörespoesi och salongslyrik. Det är en av avhandlingens många förtjänster att den inte begränsar blickfältet till en viss typ av intertexter utan har den breda spännvidd över högst olikartade litterära former som uppenbarligen var Birger Sjöbergs egen. »Fridas visor och den litterära traditionen» vore en mer adekvat titel på arbetet.

*

Fridavisornas mest kvalificerade läsare har nog alltid anat en mängd litterära återklanger i texterna, men mestadels har man hört dem förtona som avlägsna och anonyma röster i 1800-talskulissen. Eva Haettner Olafsson har med beundransvärd flit och tålmodighet försökt att erövra den beläsenhet och litterära bildning som man kan förmoda var Birger Sjöbergs. På så sätt har hon skapat förutsättningar för att göra mångstämmigheten och den dialogiska karaktären i Sjöbergs vislyrik tydlig och meningsfull. *Fridas visor* har nog egentligen bara haft två läsare med en estetisk kompetens som kan sägas svara mot texternas komplexitet. Den första var naturligtvis Birger Sjöberg själv, som sin förste läsare. Den andra är den som skrivit *Fridas visor och folkets visor*.

Det finns ett fåtal avhandlingar för doktorsexamen i svensk litteraturvetenskap som med självklar auktoritet omedelbart etablerar sig som standardverk på sitt område. Eva Haettner Olafssons bok om *Fridas visor* är en sådan. Det kan och bör visserligen riktas tungt vägande kritik mot hennes försök att göra parodibegreppet till en huvudnyckel som passar i alla Sjöbergs lås. Som begreppsanalytiker och teoretiker är hon inte särskilt lyckosam. Men avhandlingen är likväl en framstående forskningsprestation som med sin omsorgsfulla kartläggning av Fridadiktningens tillkomst och särart lägger ny och stabil grund för förståelsen av ett av 1900-talets mest betydande författarskap.

Den digra volymen har kostat tid och arbete i en ut-

sträckning som på ett befriande och respektlöst sätt trotsar våra universitetsmyndigheters regler och rekommendationer om normalstudietider och avhandlingsomfång. Det är med glädje man konstaterar att resultatet här blivit lika stortslaget som arbetsinsatsen. Det har blivit ett lärdomsprov som ser ut som ett livsverk utan att egentligen vara det, en avhandling av en art som formellt sett är avskaffad sedan länge.

Anders Palm

Åsa Risberg: *Diktarnas krig. De svenska författarna och spanska inbördeskriget*. Almqvist & Wiksell International. Sthlm 1986.

Med sin avhandling om *Diktarnas krig* gör Åsa Risberg en efterlängtat svensk inbrytning på ett forskningsfält som sedan två decennier tillbaka är rikt uppodlat inom internationell litteraturvetenskap. I *A Poets' war: British poets and the Spanish Civil War* (1965) kartlade sålunda Hugh D. Ford de engelska poeternas »response to the Spanish war as recorded in their poetry and lives», en rejäl genomgång som tillsammans med Stanley Weintraubs nedan nämnda arbete torde höra till Åsa Risbergs närmaste förebilder. I *Say that we saw Spain die* följande år höll sig John M. Musle till vad han kallade »Literary consequences of the Spanish Civil War»; här inventeras såväl brittiska som nordamerikanska författarskap, hela tiden med stark tonvikt på deras återspeglning av en genomgripande ideologisk desillusion till följd av kriget och dess utgång.

De bägge viktigaste arbetena på området förefaller mig vara Frederick R. Bensons *Writers in arms. The literary impact of the Spanish Civil War* (1967) och Stanley Weintraubs *The last great cause. The intellectuals and the Spanish Civil War* (1968). Benson anlägger ett nog så grandioöst perspektiv: kampen i Spanien framstod för de engagerade mellankrigsförfattarna som en sista chans för upplysningens tro på förnuftets roll i historien, medan konfliktens utgång lärde dem att den moderna världens våld aldrig restlöst kunde rationaliseras i ideologiska termer. Ur den synvinkeln – den kämpande radikalismens och den påföljande idealrealisationens – behandlar han några av skedets viktiga romanförfattare och deras förhållande till inbördeskriget: Malraux, Bernanos, Hemingway, Orwell m. fl.

Också Weintraub ser inbördeskriget som en historisk knut- och vändpunkt för 30-talets anglosaxiska intellektuella, »the equivalent of the Greek War of Independence which drew Byron to his death, or the Italian *Risorgimento* which magnetized writers more than a century ago». Hans bok, den mest välskrivna av dem alla, täcker hela det anglosaxiska fältet. Här som hos Benson ägnas Hemingway, Orwell och Koestler särskilda kapitel, samtidigt som också Auden/Spender-gruppen, »The aloof olympians» med Eliot i spetsen och Franco-sidans förespråkare skänks tillbörlig uppmärksamhet.

Weintraubs vetenskapliga grundlighet står inte i vägen för ett engagerat framställningssätt. Det omdömet kan också gälla Allen Gutmans *The wound in the heart: America and the Spanish Civil War* (1962), medan Katherine Bail Hoskins' genreorienterade *Today the struggle: Literature and politics in England during the Spanish Civil War* (1969) är ett mindre betydande arbete som

emellertid ställer intressanta frågor om förhållandet mellan politisk opinionsbildning, politiska ställningstaganden i litteraturen och litterär kvalitet. Forskningen om det spanska inbördeskriget och skönlitteraturen har som synes varit mest livaktig i England och USA. En omfattande men tyvärr nästan helt och hållet katalogartad inventering på den franska litteraturens fält föreligger sedan 1972 i och med Maryse Bertrand de Muñoz' *La guerre civile espagnole et la littérature française*. Beträffande den spanska litteraturen måste självfallet problemställningarna formuleras något annorlunda. Standardverket är här fortfarande de tillämpliga avsnitten ur Juan Lechners *El compromiso en la poesía española, I: De la generación de 1898 hasta 1939* (1968). Ett arbete man hade väntat sig mycket av, slutligen, Marilyn Rosenthals *Poetry of the Spanish Civil War* (1975), tar upp tretton poeter från sex skilda språkområden, däribland Vallejo, Neruda, Johannes R. Becher, Auden, Spender och Éluard. Rosenthal presterar en serie närläsningar av ett antal representativa dikter, men hennes bok blir en besvikelse, tyngd av antingen besvärande triviala eller onödigt hasarderade teser.

Jag har uppehållit mig så pass länge vid den här internationella forskningslitteraturen dels för att jag tror den är föga känd i Sverige, dels för att det är mot den bakgrunden Åsa Risbergs avhandling bör läsas och bedömas. Några motsvarande arbeten finns inte på svenska, även om ämnet berörs i Bengt Landgrens *Hjalmar Gullberg och beredskapslitteraturen. Studier i svensk dikt och politisk debatt 1933–1942* (1975) och Wolfgang Butts *Mobilmachung des Elfenbeinturms. Reaktionen auf den Faschismus in der schwedischen Literatur 1933–1939* (1977). Det är alltså ett tomrum Åsa Risberg fyller med sin undersökning. I inledningen citerar hon ett uttalande av Eyvind Johnson från år 1948: »När Spanien överfölls av Franco och denne med hjälp av Hitler och Mussolini slog sönder den unga spanska demokratin uppstod en visserligen inte vidare stark, men dock kännbar rörelse i svenska författar- och konstnärskretsar». Syftet med den aktuella avhandlingen är nu – tillägger hon – att undersöka denna »rörelse» bland de svenska författarna (s. 9).

Det har blivit ett sällsynt väldokumenterat arbete som följer två huvudlinjer. För det första har Åsa Risberg åstadkommit en nära nog obetingat tillförlitlig attityd- eller opinionsundersökning, som täcker in ett brett spektrum av ideologiska, politiska och moraliska reaktioner på kriget. För det andra har hon gått in i de fiktiva eller poetiska texterna i akt och mening att genomföra ett litterärt motivstudium. Det är längs denna senare huvudlinje en del problem kan uppstå, bortsett från det faktum att ett antal centrala struktur- och gestaltningsproblem helt och hållet lämnas åt sidan. Här garderar sig emellertid Åsa Risberg – kanske något sent (not 78, s. 219) – med att hänskjuta en »undersökning som tar sikte på det spanska motivets funktion i de enskilda texterna» till framtida forskning.

Avhandlingen är uppdelad på fem större kapitel. Till att börja med ger Åsa Risberg en summarisk kronologi över inbördeskrigets förlopp, omedelbart följd av en sorgfällig översikt kring »det svenska genljudet». Här avses dels formerna för de olika författarreaktionerna, i första hand samlingsvolymerna *Till Madrid* (1937) och *I dag Spanien ...* (1939), dels den officiella svenska Spanienpolitiken jämte pressdebatten kring inbördeskriget. Det andra kapitlet sorterar sedan upp författarnas skilda hållningar

till konflikten under åtta underrubriker: 1) Socialistisk solidaritet, 2) En kämpande humanism, 3) Två outsiders: Artur Lundkvist och Gunnar Ekelöf, 4) Humanitärt engagemang: Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt, Selma Lagerlöf, 5) Två pacifister: Elin Wägnér och Harry Blomberg, 6) De neutrala diktarna, 7) De tigande diktarna, 8) En ensam röst.

Det tredje kapitlet är nära knutet till det föregående. Här frilägger Åsa Risberg tre huvudfrågor i den svenska Spanienebatten – noninterventionspolitiken, de frivilliga och det totala kriget – för att utröna hur författarna ställde sig till just dem. Avhandlingens fjärde kapitel består av tre punktstudier där i tur och ordning Josef Kjellgren, Eyvind Johnson och Peder Sjögren kommer i fokus. Varpå hela framställningen rundas av med en epilog, »Spanien rediviva», som berör inbördeskrigets fortsatta aktualitet i svensk litteratur från 40-tal till 70-tal.

Avgränsningsfrågan visar sig strax besvärlig. Åsa Risbergs ambition har varit att hålla sig till sådan litteratur som uttryckligen behandlar inbördeskriget – en begränsning som förefaller onödigt snäv och inte heller iakttagas fullt ut. Så figurerar exempelvis Pär Lagerkvists dikt »Mater dolorosa», Erik Lindegrens »Obesegrade» och Artur Lundkvists *Eldtema* i undersökningen, alla i avsaknad av dylika explicita anknytningar. Det visar sig i själva verket att Åsa Risberg tagit hänsyn till det *sammanhang* i vilket de enskilda dikterna eller diktverken uppträder – Lagerkvists och Lindegrens ovan nämnda dikter beaktas helt enkelt av det skälet att de publicerades i *Till Madrid* respektive *I dag Spanien ...* Hade avhandlingsförfattaren haft den utgångspunkten klar och utredd, skulle hon ha kunnat lyfta in ett så förnämligt verk som Johannes Edfelts *Järnålder* i materialet, denna dovt molande kantat kring Abels ropande blod – ursprungligen såld på Spanienmöten i Konserthuset i Stockholm, där den samtidigt uppfördes i regi av Per Lindberg och med musik av Hilding Rosenberg (jfr Bengt Landgrens *De fyra elementen. Studier i Johannes Edfelts diktning från Högmässa till Bråddjuft eko* 1979, s. 188). Premiären stod den 17 april 1937 – alltså nio dagar före Guernica – och kantatens fyra slutstrofer fick sedan avsluta Edfelts bidrag i *Till Madrid* på hösten samma år.

Beklagligt är också att Åsa Risberg (utan att någon gång diskutera saken) lämnat de finlandssvenska diktarna utanför sin undersökning. Det är ett spännande material – med dikter som Diktonius' »Vak upp, Goya!» eller Rabbe Enckells »Spansk fantasi» – som här läggs i skugga.

Ytterligare en kritisk huvudsynpunkt: Åsa Risbergs avhandling är inte av tesdrivande utan väsentligen av registrerande och refererande karaktär. Tolkningsproblemen kommer i andra hand – i den mån de alls berörs – och mer principiella frågor kring låt oss säga spänningen mellan dikt och propaganda, estetik och politik, lysar med sin frånvaro. Jag tycker det är synd, eftersom hela avhandlingen fokuserar en litterär generation som verkligen, om så bara för ett kort historiskt ögonblick, tyckte sig stå inför ett epokgörande val, alldeles i ögonhöjd med vad Karl Vennberg i en ofta citerad formulering skulle kalla »lödningsstället mellan sanningen och lögnen».

Större delen av den anglosaxiska forskningen i ämnet har, som ovan framgått, uppehållit sig vid det här fenomenet: effektivare än kanske någon annan enskild historisk händelse kom inbördeskriget att svetsa samman skönlitteraturen med det politiska dogmat – för att strax driva isär

dem minst lika eftertryckligt. För svenskt vidkommande har bl. a. Butt påpekat att hela den modernistiska utvecklingen i landet stannade av under 30-talets senare hälft. Trots enstaka undantag – i synnerhet Lundkvist, Ekelöf och finlandssvenskarna – tvingade de politiska samtids-händelserna fram en efterklangsdikt med anor i 1800-talsidealismen, 1800-talssocialismen och den tidiga arbetarrörelsens kampsånger.

Åsa Risbergs material räcker i sig självt långt nog, behandlas varsamt och organiseras lika intelligently som stringent. Men jag efterlyser alltså vissa övergripande resonemang – framför allt med tanke på att sådana diskussioner, centrerade kring det litterära verket eventuella autonomi och skiftande verkningshorisont, faktiskt stod i brännpunkten också för de närmast berörda. Sålunda hävdade Stig Ahlgren slagkraftigt den propagandistiska ståndpunkten i sina krönikor under rubriken »Social realism» i Nordeuropa 1938. Bland annat genom det totala kriget i Spanien hade många författare fått »ta avsked till Hamlet», till sina självbeslagade jag och sin ungdoms lekplatser, heter det med några audenska formuleringar i nr 1. Redan i *Till Madrid* hade Ahlgren varnat för en estetiserande distans till den spanska tragedin: »Tanken på det sublima i ett opartiskt ställningstagande räddar människan från ansvarets tunga börda, och i 'den estetiska frihet', som poeterna alltid besjungit då tyrannerna förbjudit dem att tala om sin egen tid, finna de ett ojämförligt, ett härligt själsläge.»

En av de författare som stod Ahlgren närmast i de här frågorna var Eyvind Johnson, som i romanen *Nattövning* (1938) såg dikten som en kvalificerad form av kulturförsvar och krävde offer av diktarna. »But to-day the struggle» hade Auden skrivit i sin berömda »Spain 1937», och också Johnson, eller åtminstone hans romanfigurer Mårten Torpare och Tomas Gyllem, hävdar nu nödvändigheten av att vända sig bort från verkets lust och glädje – till agitationsbroschyren (en passage som uppmärksammas på avhandlingens s. 151). I Nordeuropa kunde Johnson rentav ifrågasätta själva »diktarfantasin» som en sorts verklighetsflykt, f. ö. i det nummer (1 1938) där Vilhelm Moberg hävdade författarnas skyldighet att »rycka in till mänsklig och konstnärlig värnplikt». Det är hela beredskapsandan som börjar avteckna sig i dessa deklamationer – om än med andra utgångspunkter och angreppsmål.

Johnson får å sin sida starkt mothugg av bl. a. Rabbe Enckell i en recension av *Nattövning* i Hufvudstadsbladet 18.11.1938. När Johnson och hans rikssvenska gelikar ville gå i ideologiskt ställningskrig, gör de bara motståndarens deviser till sina egna, menade Enckell. Litteraturen borde i stället peka ut fästen och hållpunkter för det människovärdiga i en över hövan brutaliserad värld. Här förebådas i sin tur den svenska »40-talismen» i satser som att »En djupare historisk pessimism lär oss kanske mera om människan och hennes verkliga natur än ideologiernas bart huggande svärd av i dag»; Enckell pläderar för »det konstnärligas berättigande, även om världen är sådan att det konstnärliga förefaller att vara av sekundär betydelse i detta nu.»

En debatt av det här principiella slaget hör, menar jag, i allra högsta grad till »det svenska genljudet» av Spanienkrisen. Åsa Risbergs avhandling går inte heller fri från en del andra underlåtenhetssynder, dock av mer specifikt slag. Så är Per Meurling bara omnämnd i förbifarten, därtill i en not, vilket förefaller mig oförklarligt med hän-

syn till den fräna och offensiva roll han spelade i tidens opinionsbildning – inte minst genom Spanienboken *Den blodiga arenan* 1937, tillägnad »min broder Olle Meurling, fallen med vapen i hand vid försvaret av Madrid».

Åsa Risberg är annars en noggrann läsare och lärnar föga åt slumpen. Några van- eller övertolkningar begär hon ytterst sällan – även om jag har svårt att se klasskampsmotivet i Helmer V. Nybergs dikt »Främlingsbrigaden» ur *I dag Spanien* ... och ännu svårare att urskilja någon frivillig i Albert Vikstens »Han föll för oss alla» ur samma volym (avhandlingens s. 50 resp. 109). Likaså lyckas Åsa Risberg genomgående hålla isär det som är *bakgrund till* och *tematik inne i* dikterna; talet om de spanska barnens flykt som »motiv» i Ferlins lilla dikt »Här kommer ett skepp» (s. 118) är närmast att betrakta som ett olycksfall i arbetet.

Generellt har Åsa Risberg – föga förvånande – haft det lättare med de skribenter som klart och tydligt redovisar sina förhållningssätt än med de slutnare, mångtydigare eller rentav kluvna temperamenten. Behandlingen av Ture Nerman eller Anna Lenah Elgström är exempelvis inte mycket att orda om, medan avsnitten om Ekelöf nästan uteslutande vilar på Reidar Eknerns iakttagelser i essän »Vårt hjärtas klubbslag vid Jarama» (1965). Och då Åsa Risberg ställer frågan huruvida Ekelöfs kamrat Skoglar Tidström, »Häkanson» i prosastycket »Ett 30-talsöde» (ur *Promenader. Småprosa* 1941), stupade »på den rätta sidan» och svarar »Ekelöf vill tro det» (s. 110) blir formuleringarna åtminstone en smula vilselädande. En källkontroll visar direkt att »den rätta sidan» i sagda essä inte har särskilt mycket med rött och svart i Spanien att göra. »Jag tror att sådant beror mera på människan som kämpar än på saken» påpekar Ekelöf.

Vidare gör Åsa Risberg förvisso Karl Vennbergs obestridda engagemang för den spanska republiken mer homogen än vad som verkligen var fallet. Vennbergs sena 30-tal beskriver ju en orolig pendelrörelse mellan ideologiska och politiska ytterlighetshållningar, en svävning som också kunde påverka hans inställning till de stridande parterna i Spanien. På den punkten hade Åsa Risberg kunat dra mer nytta av Karl Erik Lagerlöfs avhandling om *Den unge Karl Vennberg* (1967) – jfr s. 157, brevet till K.-G. Wall 12.12.1939, där Vennberg hoppas att den nya historiska epoken »kommer att bäras upp av det katolska Italien i förbund med det katolska Spanien». Troligen ett »förfluet ord», som Lagerlöf förmodar (s. 250), men också annat källmaterial motsäger bilden av den unge Vennberg som någon helgjuten partisan in spe. Sen är det ovedersägligt att den spanska republikens kamp *efter hand* – kanske redan alltifrån årsskiftet 1939–40 – kom att omfattas av Vennbergs odelade sympatier. Och hans »Sång om Spanien» i Clarté nr 4–5 1953 är, skulle jag tro, en av de skönaste dikter i genren vi känner på svenska.

En hel del annat kan diskuteras, exempelvis Erik Lindorms förment »neutrala» hållning; de citat Åsa Risberg själv anför på s. 90 i avhandlingen är knappast ägnade att inrangera Lindorm i samma tveklöst neutrala läger som Selander och Österling. Hon smyer också in en brasklapp på följande sida: »Men alldeles neutral förhåller sig Lindorm dock inte», en nyansering som emellertid bleknar bort i sammanfattningen av avsnittet (s. 92) och inte lämnar något som helst spår längre fram i bokens »Summary» (s. 240).

De största problemen förefaller Åsa Risberg ha haft

med de tidigare delarna av avhandlingen, där ju också materialet är så överväldigande brokigt och omfångsrikt. Det långa fjärde kapitlet – med de tre punktstudierna – har en jämnare rytm och en annan stadga i argumentationen. Kjellgren-avsnittet kompletterar tidigare forskning – i första hand Ragnar Matssons Verdandiskrift om *Josef Kjellgren* (1957) och Gerd Kvarts avhandling *Arbetsglädje och gemenskapstro. En studie i Josef Kjellgrens författarskap* (1979) – på flera punkter. Emfasen ligger där – med all rätt – på dramat *Okänd svensk soldat* (1938). Om »viet» i dikten »Teruel» (Kjellgrens bidrag till *I dag Spanien* . . .) påpekar Åsa Risberg att det inte bara inbegriper de spanska frontkämparna utan likaså de frivilliga i de internationella brigaderna (s. 134f.), en onödigt trång läsart. Det handlar nog snarare om någonting i stil med mänsklighetens bättre häft, dess radikala krafter e. d. Både Kjell Espmark (i sin Lundkvist-avhandling) och Gerd Kvarthar ju poängterat den universella, whitmanskt färgade gemenskapskänslan hos Kjellgren och de 5 unga. Kuriöst nog tror jag Åsa Risberg begått hart när det motsatta misstaget i sina reflexioner kring Kjellgrens roman *Smaragden* (1939), där hon talar om kollektivskildringen, om gemenskapen och kamratskapet i berättelsen om »Markus Evangeliet» och hans sista dagar på sjukhuset i Teneriffa (s. 136). Det låter bestickande (på det viset borde det väl se ut i en Kjellgren-roman), men faktum är att någon gemenskap eller »tafatt omtanke och vänlighet» knappast alls förekommer i det avsnitt som förs på tal – snarare motsatsen.

Framställningen om Johnson och Sjögren betecknar avhandlingens kvalitativa höjdpunkt. I Johnson-undersökningen får vi inte bara en genomgång av de väntade *Nattövning* och *Soldatens återkomst* (1940) utan likaså av en hel rad artiklar och diskussionsinlägg från de här aktuella åren. Åsa Risberg lyfter aldeles befogat fram författarens ovan omtalade, överraskande häftiga utfall mot de neutrala diktarna (»Den döde är neutral» hette det i Nordeuropa nr 1 1938). Det sena 30-talets Johnson har sannerligen inget till övers för något fiolspelande medan Rom brinner och står så långt som tänkas kan från den Johnson – eller närmare bestämt hans Charlon, målaren – som tre decennier senare i *Favel ensam* (1968) skulle värja sig mot en tvångsmässig »engagerad» konst. Över lag lockar Johnsons böcker från den här tiden till en serie framåtblickar i författarskapet. Ta bara Mårten Torparens och hans interlokutörers meningsutbyten om Spanien och våldets berättigande i *Nattövning* och *Soldatens återkomst* – framstår de inte som ett första utkast till Odyssevs' och Evmaios' dialog i *Strändernas svall?* Eller kanske rentav – med argumenten en smula omkastade – till Anselmus' ordväxling med de upproriska langobarderna i *Hans nådes tid?*

Här som annorstädes har Åsa Risberg ett betryggande grepp om tidigare forskning, även om hon underlåter att begagna sig av Mona Kårnsnäs' avhandling om *Eyvind Johnson och Djävulen. Människans andra jag och den politiska ondskan – studier kring ett motivkomplex i Eyvind Johnsons romankonst* (1984), där bl. a. ett i sammanhanget viktigt brev till Olle Holmlöv av december 1938 – alltså mitt under den häftiga debatten kring *Nattövning* – citeras. I Sjögren-avsnittet, däremot, tvingas hon bedriva ett gott stycke grundforskning (med god hjälp av Peter Ejewalls bibliografi). Ett mycket intressant resultat av det arbetet är fokuseringen på Sjögrens systematiska retuscheringar av sina DN-artiklar från krigsutbrottet (alla

under rubriken »Storm över Spanien») när det blev dags att arbeta in dem i Spanienskildringen *Bar Barbar* påföljande vår (1937). I boken handlar det inte längre om fascister och röda utan om rebellerna och regeringssidan. Synd bara att Åsa Risberg inte ytterligare kompletterat sina iakttagelser här – »bolsjevikkommissarie» i DN 5.8.1936 blir faktiskt »den sympatiska kommissarien» i *Bar Barbar* – och velat dra lite mer energiska slutsatser ur materialet.

Det här är annars en av avhandlingens riktigt vackra upptäckter – en annan berör inbördeskrigets intensiva nedslag i den åldrande Hjalmar Söderbergs almanacksanteckningar (förvarade på Universitetsbiblioteket i Göteborg) åren 1936–39. Åsa Risberg har gått grundligt till verket och bara sällan förlitat sig på andrahandskällor. Det märks bl. a. i diskussionen om den officiella svenska Spanienpolitiken, där hon granskat riksdagsprotokollen och indirekt kan korrigera Landgrens uppgift om att kommunisterna skulle ha röstat emot frivilligförbudet den 3 mars 1937 (*Hjalmar Gullberg och beredskapslitteraturen*, s. 35). Samma minutiösa omsorg kännetecknar också avhandlingens pressöversikt, för att inte tala om dess precisa språkbehandling och föredömliga citatteknik. *Diktarnas krig* kommer tvivelsutan att användas som en dokumentinsamling och uppslagsbok för all framtida forskning kring det svenska 30-talets intellektuella klimat och sköna litteratur.

Anders Cullhed

Kerstin Laitinen: *Begärets irrvägar. Existentiell tematik i Stig Dagermans texter.* (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 76.) Umeå 1986.

Stig Dagerman har aldrig blivit omodern. Och den stora boken om hans författarskap har kommit först nu: Kerstin Laitinens avhandling *Begärets irrvägar. Existentiell tematik i Stig Dagermans texter.* Stor är den redan för mätstickan: 300 välmatade sidor, men också i anläggningen: den tematik som behandlas är ängsten, kärleken, döden och livet. Alltså en verkligt humanistisk avhandling, en bok av allmänmänskligt intresse.

Hur har Kerstin Laitinen då burit sig åt för att få grepp om detta lika väldiga som spännande ämne? För det första följer det sig i dessa fyra existentiella temata också en kronologisk linje: kapitlet om ängsten behandlar debutverket »Ormen», det om kärleken främst »Bränt barn», det om döden framför allt »Den dödsdömd» och »Bröllopsbesvär». Det avslutande korta kapitlet »Begäret efter liv» avser likaledes »Bröllopsbesvär». Det är alltså inte fråga om en generell behandling av Dagermans hela produktion ur alla de fyra synpunkterna.

För det andra har författaren på Dagermans texter applicerat en lång rad av mer eller mindre »djupanalytiska» teorier, alltifrån Freud och Jung över Erich Neumann, Melanie Klein och Denise de Rougemont till Bataille, Ariès, Julien Jaynes, Girard, Lacan, Johan Cullberg och Robert Jay Lifton (av vilka den sistnämnde ofta nog får sista ordet). Det låter äventyrligt, kanske rentav avskräckande, och företaget är helt visst problematiskt. De abstrakta vetenskapliga teorierna och systemen är inga facit eller allmängiltiga nycklar till den konkreta litterära ge-